

Pierre Bourdieu, *Kültür Üretimi: Sembolik Ürünler Sembolik Sermaye*, İletişim Yayınları, 2023, 224s.

Değerlendiren: Hale Nur UYANIK

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu 20.yy'ın ortalarından itibaren sosyolojide kendine özgü metodolojik yönelimleriyle toplumları tarihsel zeminlerine göre üretim süreçlerinin değişim ve dönüşümünü ele almaya çalışan önemli bir düşünürdür. Sosyoloji literatürüne kazandırmış olduğu “habitus” ve “alan” kavramıyla bireyin eylemlerini idrak ederken aynı zamanda toplumun pratik işleticisi olduğunu yani bireyin toplumdan kazandığı kültürel kodları taşıırken, aktarırken bunların pratiklerini yeni düzenleyen ve üreten özelliğine değindiği teorisini en önemli eseri olan *Ayrım*'da aktarmıştır.

P. Bourdieu'nun en çok yararlandığı kurumsal kaynak simgesel etkileşimcilik özellikle de bu teoride önemli isimler olan Aaron Cicourel ve Erving Goffman olmuştur. Bu ikiliyi tanıma süreci aynı zamanda Amerikan ekolünün en popüler, ampirist yönü güçlü olan Chicago okulunu tanıması aynı zamana rastlar (Büyükokutan, 2014, s. 36). 1970'li yılların başında çalışmalarını kültürel pratikler ve eylemler yönünde gerçekleştirir. Yapısalcılık ve yapısöküm anlayışını birçok edebi eser incelemesinde kullanır. Bu incelemeler esnasında tarihsel ve toplumsal süreçlerin arka planını vurgular. Kültür üzerine yaptığı çalışmaları ortaya koyduğu habitus ve sermaye kavramlarından beslenerek açıklar. 1980'li yıllarda habitus ve kültürel sermaye kavramlarının altını çizerek ilerleyen Bourdieu sanatın, habitusu şekillendiren en güçlü kurum olduğunu ve kültürel sermayenin belirleyicisi olduğunu vurguladığı *Kültür Üretimi: Sembolik Ürünler Sembolik Sermaye* adlı çalışmasını yayınlamıştır.

@ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, hale.27.nur@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0003-0102-0268>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0359
insan & toplum, 2023; 13(4): 232-236
insanvetoplum.org

P. Bourdieu'nun bu çalışması kültürün belli semboller üretimini sağladığı ve bu ürünleri tıpkı piyasadaki mallar gibi pazara sunulmasının süreçlerini ele aldığı bir çalışmadır. Kitabın sunuş kısmında Randal Johnson, Pierre Bourdieu'nün sanat, edebiyat ve kültür sosyolojisi üzerine olan görüşlerini, temel kavramları ve eserleri üzerinden açıklamıştır. Kültürel üretim sürecinde toplumun estetik değer, kanon oluşumu kültürün özneleşmesi ve yapılaşması gibi sanatçıların toplumsal konum ve rollerini Bourdieu'nun *Ayrım* kitabına atıfta bulunarak Randal Johnson yazmış olduğu sunuşta Bourdieu üzerine kapsamlı bir tanıtım yapmıştır. Bourdieu'nün bu eseri 2023 yılında Sibel Yardımcı ve Elçin Gen'in çevirisi, Randal Johnson'un geniş takdimi ile İletişim Yayınları tarafından okura sunulmuştur. Eser Fransızca kavramları ve Bourdieu'nun diğer çalışmalarını okuyucuya tanıtma amacıyla bolca dipnot içerir. Çalışmanın birçok alt başlığında klasik sosyologlara ve kavramlarına özellikle Weber'in "rasyonalite" kavramına pek çok yerde atıflar bulunmaktadır. Yazar, Weber dışında birçok sanatçıya ve edebi eserlere de gönderme yapmıştır. Bunu yapmasındaki sebep edebi eserlerin ortaya çıktığı dönem ve toplumda bu edebi üretimlere olan arz ve talepleri örnek olarak göstererek açıklamaktır.

İki ana bölümden oluşan *Kültür Üretimi: Sembolik Ürünler Sembolik Sermaye* eserinin ilk bölümünde Bourdieu, üretimi ve sermayeyi belli semboller üzerinden okumuştur. Eserde bu sembollerin toplumun entelektüel ve sanatsal yaşamına bağlı olarak ortaya çıkan malların tarihsel süreç içerisinde yaşamış olduğu yapısal dönüşümler belli kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu noktada ilk olarak entelektüel ve sanatsal alanın üretim alanı dışında kalan iktidar ve otoriteye dayanan sembolik mallarla olan karşıtlık içindeki etkileşim süreci irdelenmiştir. Kültür endüstrisinin gelişimi –özellikle edebiyat- bu endüstride üretilen eserlerin kamuya tesisi ve takdisinin tüketiminin kamusal alandaki sembolik gruplar, meslekler ve marjinal entelektüeller sayesinde olmuştur. Bourdieu'nun bu duruma yönelik olarak tespiti sürecin karşılıklı olduğu yönündedir. Yani üretici, kategorilerin ürünlerini hedefledikleri kitlenin çeşitliliğine göre ortaya ürün koyar. Bu sembolik mal olmanın en temel doğasıdır. Sembolik malları Bourdieu iki yönlü gerçeklik olarak ele alır; bunlar hem meta hem de bir semboldür. Taşıdığı meta değeri ile asıl sembolik değeri birbirinden bağımsızlık gösterir. Bu farklılığa sebep olan unsurlar ise metanın ekonomik değerinin onaylama mekanizmaları, ona bahşedilen kültürel anlam değer üreten entelektüel mekanizmalar üretilen edebi eserin piyasadaki teşekkül ettiği yer ve konumunda büyük bir karmaşaya ve paradoksa yol açar (Bourdieu, 2023, s. 57). Eleştiri ve görüşlerini yapışöküm teorisine ait kavramlarla temellendiren Bourdieu sanata dair olan formel ve içkin olan nitelikleri Saussure'un ve Walnas'ın yaptığı şekilde eserin ve esere olan algının özerk ve saf bir hale getirilerek toplumun tarihsel sürecine dayandırılarak incelenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bourdieu kültürel üretim alanının yapısı ve işleyişinde

üretim alanı ve entelektüel arasındaki ilişkinin belirleyiciliğine vurgu yapmıştır. Entelektüeller sınırlı üretim alanı içerisinde hitap ettiği kitleye sembolik mallar alanı sunar. Burada sayıca fazla olan kesim yani üretici olmayan kesimi Bourdieu “geniş kamu” kavramı ile tabir etmiştir. Bourdieu piyasa üzerinden ürünlerin pazara sunulması sürecini marksizmin kavramlarını itibarsızlaştırmadan, entelektüeller ve geniş kamu arasındaki ilişkiyi geniş çapta ele alarak irdelemiştir.

İlk bölümde yazar, üretim ve ürünün takdis mercilerine yer vermiş sanat eserini saf, soyut ve ezoterik olarak tanımlamıştır (Bourdieu, 2023, s. 73). Eserin “saf”lığı onu okuyacak, özümseyecek olan kişilerle kurduğu uyumu sağlaması, “soyut”luğu ise birbirinden farklı ve özgül değerler ortaya koymasındadır. “Ezoterik” olması ise üstü kapalı kodlara pratik ve teorik açıdan hâkim olmayı sağlamasıdır. Sembolik üretim sisteminde ürünleri alanların eğitim seviyesinden bağımsız, anlaşılır kılınması eserin ezoterik olmasından kaynaklıdır. Bu nitelikleri ile sanat eseri kültürel açıdan nadir kılınan ve toplumsal aydınlatma işlevi gören bir unsur halini alır. Yazar, eserin piyasaya tesis sürecinde hiyerarşi ve sembolik güç ilişkilerinin var olduğuna dikkat çekmektedir. Bu güç ilişkisinin bir kolunu tüketici bir kolunu ise meşrulaştırma yetisine sahip olan mecralar gerçekleştirir. Bourdieu bu mecraların işlev kazanmasında akademi, müzeler, okumuş topluluklar ve eğitim sistemine bağlı özgül kurumlara dikkat çeker. Özellikle eğitim sistemine dahil mecraları kapsamlı boyutlarıyla ele alarak sınırlı üretim alanındaki ürünlerin topluma aktarılmasına veya sınır konulmasında yeniden üretim süreci görevini üstlenmiş olduklarını belirtir. Bu mecralar eserin yazar ve üretici dışında ikinci bir defa yeniden üretilmesini ve tanıtılmasını sağlar. Sınırlı üretim alanının (kültürel meta) büyük üretim alanıyla (popüler meta) arasındaki farka değinen yazar ilişkiyi ele almadan önce sınırlı üretim alanını oluşturan takdis mercilerini öncelikli olarak ele almanın önemini vurgular. Çünkü aradaki fark ve ilişkiyi takdis mercileri aracılığıyla oluşan farklılıklardan kaynaklandığını belirtir. Ortalama sanat olarak ele aldığı büyük üretim alanı ve üretim süreci, üretim ve dağıtım araçlarını ellerinde bulduranlara bağımlı bir şekilde ilerler. Rekabetin gerekliliğine uyar ve ürünü ekonomik pazara yönelik sürmenin koşullarını belirler. Ortalama sanat belli bir sınıfı, sınıf fraksiyonun değerlerini, dünya görüşünü yansıtmamanın aksine “ortalama” diye tarif edilen estetik efektlerden yoksun şok edici, tartışma veya düşünce üretebilecek temalardan yoksun salt mutluluk verme basmakalıp kişiler ve sembollerle toplumsal ve kültürel kompozisyonunu daha geniş gruba yaymaya yönelir. Üreticiler maddi ve sembolik çıkarlar uğruna “ortalama seyirciyi” gündeme getirme gibi stratejilerle üretim ayağında devasa bir endüstriyel ve bürokratik örgütlenme ile otosansür ayağını güçlü tutarlar. Piyasada var olan haksız rekabet durumunu belli inanç kabullerine dayalı araçlar kullanılarak izleyici veya okuyucuya sapkın ve örgütlenmiş inanç kabullerini sunan eserlerin etkisiyle ikna ederek onları popüler kültür eserlerine yönelim gösterecek

düze getirme sürecini bazı sanat örneklerini de ortaya koyarak ele almıştır. Sembolik olan yani sınırlı üretim alanının kültür piyasasında konumlanmasındaki en önemli kıstas ürünün kendine has olan özelliklerinin değerlendirilmesidir. Bourdieu eserin kendine has özellikleri olan tema, usul, estetik gibi kıstasların ortaya konulmasının onun kültürel alanda konumunun şekillenmesinde belirleyici rol oynadığını ortalama ve sembolik alana özgü üretilen eserleri karşılaştırarak analiz eder.

Pierre Bourdieu kitabın ikinci bölümünde “İnancın üretimi: Sembolik mallar ekonomisine katkı” adlı kısımda ticareti yapılamayan şeylerin ticarileşmesi olarak nitelediği sanat ticaretinin, kapitalist ekonomi sistemindeki pratiklerini ele almaktadır. Söz konusu pratiği Bourdieu çıkar elde etme veya herhangi bir çıkar durumunun olmamasına indirgeyerek açıklar. Yani ister klasik ekonomi isterse sembolik mallar ekonomisi salt temsil etmekle kalmaz pratikte de kolektifi satın almaya yönelik uygulamalara yönelir. En çikarsız görünen ekonomik tutum bile piyasada ekonomik rasyonalite göstererek varlığını sürdürür. Bourdieu ticari kaygılar taşıyarak hareket eden kültürel mal üreticileri ve satıcılarını kendilerinin sadece etik ve estetik değerlerden değil kültür, evreninin kıstaslarına ve alana özgü taleplere cevap vermemekten dolayı kar eden kişilere sunulan olanaklardan pay alamayacağını vurgular. Kültürel piyasada işe yarar olan tek sermayenin “prestij” veya “otorite” ile tanınmış veya tanıtılmış olması meşru piyasa koşullarında ekonomik sermaye elde edebilme avantajına da ket vuran bir durumdur. Ekonomik kar ancak kültürel üretimin sembolik sermayeye dönüşmesi ile temin edilir. Belli tasdik yolları ile eser üreticisine değer kazandırma yollarıyla kültürel iktidarı ele geçirme sürecindeki en büyük taş olarak gördüğü karizma ideolojisi eseri üreteni, eserin değerini ve eserin esas yaratıcısını ve belirlenmede en yanıltıcı ideolojidir. Kültürel üretim gibi kutsal olan bir ürün ortaya çıkma sürecinin ticaretini yaparak eseri esas olarak yaratanın sanat simsarları tarafından sömürüldüğünü ele almıştır. Sanat simsarları, ürünün piyasaya sürülmesiyle kendilerinin de eserlerle ne kadar görülürlerse o kadar büyük etki yaratacakları inancına sahiptirler. Bu durum piyasada bir inanç döngüsü oluşumuna neden olmuştur. Bu noktada Bourdieu’nun *Sanatın Kuralları* adlı eserinde değinmiş olduğu inanç döngüsü durumunun kökenlerine bakmak gerekir. Sanat ticareti yapan kişilerin yapıtları piyasaya benimsettirme gücünün kaynağına bakıldığında bu gücün bir üreticiyi ortaya çıkarması veya piyasaya tanıtmasında avangart eleştirmen ya da “yaratıcı” konusundaki yayıncılar ve yazarlarla sürdürdüğü ilişkidir. Bu inanç döngüsünün ilk zinciri ise tanrıbilimsel mantığın bir yana bırakılarak yapılması gerekliliğidir. Sanatın etkileyiciliğinin ancak aşamalı bir süreç olduğu bunu özgül inançlar dışında aramanın boş bir çaba olduğunu dile getirir (Bourdieu, 2020, ss. 300-301). Çünkü sanat simsarları tarafından oluşan takdis iktidarı ile büyük yayıncılar aracılığıyla üreticilerin var olması ve devam edebilmesi mümkün kılınmıştır. Bourdieu eserin toplumda tanınmasının yani ticari değerinin, üretim maliyetiyle

orantılı olmadığını görüşündedir. Çünkü eseri sadece maddi nesne boyutunda ele aldığımızda bunun üretim maliyetinden kaynaklı olduğunu dile getirir ama diğer türlü toplumda klasik olarak değer görmüş eseri üretim maliyeti boyutundan ele almayı yanlış ve yetersiz görür. Bu noktada üretim alanında eserin oluşmasındaki eyleyicilerin işbirliğinin gücünü vurgular.

Bourdieu, bu gücün en iyi tiyatro alanında gözlemlenebileceğini söyler. Yazar, üretim alanı ve hakim sınıf fraksiyonları arasındaki ilişkinin tiyatrodaki yansımaları “burjuva tiyatrosu” ve “avangart tiyatro” arasındaki karşıtıktan üzerinden ele alır. Tiyatro izleyicilerinin yaş, toplumsal ideoloji, yaşam tarzı, mesleklerinin tiyatro oyununu seçmede birer unsur olduğunu dile getiren Bourdieu, bir yandan kamu desteği alan izleyiciler tarafından ekonomik kaygı yaratmayan, herhangi bir risk unsuru taşımayan genelde daha önceden de tiyatro sahnelerinde sahnelenmiş oyunları burjuva tiyatrosunun oyunları özelliklerinde değerlendirir. Diğer bir tarafta ise sol yakada konumlanmış ekonomik ve kültürel açıdan riske giren her an iflas etmekle karşı karşıya kalmış küçük izleyici grubuna sahip ki bu izleyici gruplarının profilini ise genel öğrenciler, entelektüeller ve hocaların oluşturduğu bir tiyatro alanı vardır. Bu alanlar üzerinden izleyici kendi toplumsal konumunu tanımlar. Bourdieu’nun söylemiyle “her üretim biçimi ve ürünün, üretim alanı dâhilinde tekabül eden doğal bir yer vardır ve konumunu doğru şekilde uygulamamış bulunan ürün ve üretici başarısızlığa mahkûmdur” (Bourdieu, 2023, s. 175). Bourdieu “alan” kavramına bu çalışmasında da sıklıkla yer vermiştir. Sanatı alan üzerinden değerlendiren Bourdieu bu alanın tarihsel sürecinin “mücadele” den ibaret olduğunu belirtir.

Sonuç itibarıyla Bourdieu bu eserinde diğer pek çok eserinde de ele aldığı kültürel aktarım kavramını temelinde görüşlerini ortaya koymuştur. Bu çalışmasını diğer çalışmalarından farklı kılan unsur ise kültür aktarımında iktidar biçimlerini tanımlaması ve önemine vurgu yapması dikkat çeker. Hangi sanat dalı için hangi iktidar biçiminin işlev gösterdiğini eserinde açıkça belirtmiştir. Çalışma salt teorik çerçevede kalmayarak literatürde var olan sanat eserlerini örnekendirerek kültürel metaların piyasaya sürülmesi sürecini pek çok boyutlarıyla ele almıştır. Bourdieu sanat eserlerinin ticari kaygı güdümü neticesinde oluşan piyasada yer almasını kapitalizmin parametreleri üzerinden ele almıştır. Bu eserinde ürünlerin salt piyasaya arz edilme süreci işlemiştir. Bu nedenle eserin talebini isteyen okur, izleyici, dinleyici gibi unsurların kültürel kodlarına yönelik tespitler eksik kalmıştır.

Kaynakça

- Büyükokutan, B. (2014). Amerikan sosyoloğu olarak Pierre Bourdieu. *Cogito Dergisi*, 76, 35-41.
Bourdieu, P. (2020). *Sanatın kuralları*. N. K. Sevil (Çev.). Alfa Yayınları.